

*Меглей В.І.,
аспірант кафедри економіки підприємства
та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

СУЧАСНІ ЕКОЛОГІЧНІ МОТИВАЦІЇ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто екологічні передумови аграрного природокористування, окреслено негативні екологічні процеси, що супроводжують розвиток вітчизняної системи аграрного господарювання. Запропоновано дієві екологічні мотивації до економічної трансформації аграрного сектора на основі принципів необхідності, доцільності, результативності та їх методичного впровадження у формі державного регулювання та саморегулювання на рівні окремих аграрних суб'єктів. Визначено окремі складники оновлення аграрної політики держави, зокрема щодо практичного забезпечення екологічно збалансованого аграрного господарювання в Україні, формування механізмів взаємовідповідальності держави та вітчизняних товаровиробників, прийнятті узгоджених економічних та екологічних рішень.

Ключові слова: агроекологічні процеси, екологізація діяльності, екологічні домінанти, аграрна політика, аграрний сектор, аграрне підприємництво.

Постановка проблеми. Динаміка економічного відродження України як історично аграрної держави в умовах європейської інтеграції буде залежати від сприйняття на державному рівні окремих соціальних та культурних цінностей, а також екологічних пріоритетів, дієвості їхнього впровадження у сфері сучасного аграрного господарювання. Розвиток вітчизняної аграрної системи на екологічних засадах має, з одного боку, необхідні природні передумови та ресурси (кліматичні, земельні, біологічні тощо), з іншого – потребує прийняття стратегічних рішень щодо екологізації аграрного середовища в цілому, а також тактичного відображення у різноспрямованих процесах аграрних взаємодій. Йдеться про перспективи подальшої соціально-економічної трансформації в сільському господарстві України на основі нових мотиваційних екологічних вартостей, розвитку підприємницької ініціативи за екологічними домінантами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологізація вітчизняного аграрного господарювання як складної системи (соціальної, економічної, підприємницької, екологічної за сутністю) є не лише пріоритетною у практичному забезпеченні, але й водночас потребує глибоких, різноспрямованих теоретичних обґрунтувань. Відповідно, дослідження українських науковців-економістів є багатоаспектними, відображають складні процеси аграрних ринкових реформ і дають змогу пропонувати окремі напрями вирішень агроекологічних завдань, над якими працюють як окремі автори, так і наукові школи.

Доцільно відзначити напрям інституціонального розвитку аграрної сфери. Зокрема, Ю. Лопатинський розглядає необхідні державні важелі регулювання аграрної структури через систему сталого розвитку агроєкосистем як основи до формування екологічних пріоритетів [2, с. 63]. С. Рогач досліджує

теоретико-методологічні та прикладні аспекти екологізації аграрного природокористування в умовах переходу України на модель сталого розвитку, зокрема з позицій раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища [3, с. 200]. Р. Таратура пропонує шляхи зменшення впливу аграрного сектора на довкілля за допомогою фінансових інститутів; автором розроблена модель залежності доходу сільськогосподарських підприємств від ставки за кредитами, розмірами капіталу і розміру кредиту [4, с. 472] та ін.

Фундаментальні дослідження стратегій розвитку аграрного сектора України в контексті критичного оцінювання економічних та соціальних процесів, в умовах мінливих викликів ринкової економіки та ризиків євроінтеграційного вектора розвитку проведено колективом авторів та викладено в монографічній роботі за редакцією О. Бородіної. Зокрема, обґрунтовуються екологічні засади національної аграрної політики, які не стали елементом аграрного реформування, слабо враховані під час приватизації землі, реформуванні водогосподарського комплексу тощо [5, с. 309].

Разом із тим питання регулювання еколого-економічних відносин у сфері аграрного господарювання вимагають нових методологічних та методичних досліджень, зокрема виокремлення мотиваційних механізмів прогресивного агроекологічного розвитку як за обов'язковими, так і добровільними екологічними принципами, що послугувало основою даної статті.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану екологічного забезпечення в системі аграрного господарювання України та обґрунтуванні можливості вдосконалення підходів до управління процесами екологізації як основи трансформації аграрних відносин та екологічного спрямування розвитку окремих аграрних формуваль.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна трансформація аграрного сектора національної економіки України виокремлює необхідні пріоритети, зокрема екологічного спрямування, що підтверджується відповідною результативною політикою держав Європейського Союзу. Перспективи впровадження інноваційних підходів до процесів екологізації вітчизняного сільського господарства доцільно визначити за такими «постулатами»: 1) необхідність; 2) доцільність; 3) результативність.

Необхідність нового бачення екологізації сільськогосподарського виробництва України відображають наявні нині екологічні проблеми: забрудненість (хімічна, біологічна) та в окремих випадках деградація земель, водних ресурсів, зменшення рослинного й тваринного видового різноманіття, непропорційна зміна природних ландшафтів на аграрних територіях, як наслідок – порушення природних процесів кругообігу речовин, енергії, інформації. Із позицій аграрного господарювання першопричиною зазначеного є процеси інтенсифікації, необхідність задовольнити зростаючі ринкові потреби в аграрній сиро-

вині, харчових продуктах, забезпечити необхідний кількісний рівень продовольчої безпеки держави, стратегічні запаси сільськогосподарської продукції тощо. Відповідно, необхідними є нові механізми до прийняття управлінських рішень, методологія регулювання розвитку аграрного сектора за екологічними параметрами як на державному, так і на регіональному рівнях.

Доцільність інноваційних рішень щодо екологізації аграрної сфери визначають як внутрішні, так і зовнішні ринкові фактори. Так, йдеться про необхідність суттєвого підвищення рівня якості та безпечності продовольчої сировини та готових харчових продуктів в Україні, що важливо як із позицій задоволення побажань вітчизняного споживача, так і сукупних вимог європейського ринку, вихід на який є економічно важливим для українських виробників сільськогосподарської продукції.

Результативність удосконалення екологічних складників та прийняття вірних екологічних рішень у системі аграрного господарювання України буде відображатись як за економічними, так і соціальними показниками, супроводжуватиметься зростанням ефективності аграрного виробництва, диверсифікацією аграрного підприємництва, розвитком сільських територій, з іншого боку – підвищенням рівня життя мешканців сільської місцевості.

Основою до реалізації зазначених підходів, на нашу думку, є виокремлення найбільш дієвих екологічних мотивацій в аграрному розвитку у формі перспективних стратегічних завдань та конкретизації окремих тактичних рішень до їх практичної реалізації, ефективне поєднання екологічних передумов, екологічних вимог, екологічних рішень та екологічних наслідків у системі вітчизняного аграрного господарювання (рис. 1).

Для аграрного природокористування на сьогодні характерним є виникнення окремих екологічних невідповідностей (із певною періодичністю та масштабністю) та суперечливих ситуацій, що є характерним і для України. Система споживання природних ресурсів у сільському господарстві має свої атрибути та відмінні від інших видів господарської діяльності особливості. Йдеться про складні агроекологічні процеси в землекористуванні, рослинництві, тваринництві як окремих галузях, дотичного лісового господарства тощо. Складники аграрного сектора разом із виконанням основної соціально-економічної «місії» – забезпечення населення харчовими продуктами, промисловістю сировиною (необхідної кількості та якості) і водночас розвитку аграрного підприємництва – функціонально корелюють з екологічними параметрами стану навколишнього природного середовища. Йдеться про незворотні екологічні навантаження на ґрунти, природні ландшафти, водні басейни у формі їх антропогенних змін та створення нових екосистем: полів монокультур сільськогосподарських рослин, ріллі, пасовищ, сіножатей, господарських комплексів тощо.

Агроекологічні зміни є необхідними та характерними для світового сільського господарства, але на національному та регіональному рівнях їх слід пристосовувати до конкретних умов та форм аграрного господарювання, регулювати загальні процеси через дієву аграрну політику, систему державного регулювання розвитку сільських територій, місцевого самоврядування, діяльність громадських організацій та інших інституцій. Важливо при цьому враховувати як поточну екологічну ситуацію в аграрному секторі, так і перспективи його подальшого розвитку на основі оновлених екологічних підходів, що підтверджується окремими положеннями «Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1].

Для прикладу, необхідним до дії для всієї системи вітчизняного господарювання на нових засадах, зокрема це стосується

аграрної, є такий стратегічний постулат: «Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли водночас задовольняються зростаючі матеріальні й духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва» [1]. Це означає необхідність упровадження та виконання принципів екологічно збалансованого природокористування у системі вітчизняного аграрного господарювання та розробку дієвих механізмів до їх реального забезпечення як на рівні аграрного сектора України в цілому, так і на рівні окремих господарюючих суб'єктів.

Рис. 1. Екологічні доміанти розвитку аграрного сектора України

Перспективи екологічно спрямованого розвитку вітчизняної системи аграрного господарювання, на нашу думку, доцільно зорієнтувати в напрямі взаємозалежності (у тих чи інших дієвих формах) екологічних вимог та екологічних рішень, збалансування державного регулювання сільського господарства України та саморегулювання на рівні окремих аграрних угруповань. Важливе місце при цьому слід відвести модернізації аграрної політики України за новими соціально-економічними завданнями в контексті до поточних екологічних вимог та основоположних екологічних принципів, що зорієнтовані на європейські стандарти.

Підтвердженням пріоритетності екологічних підходів до розвитку сільського господарства є нові напрацювання у системі вітчизняного аграрного екологічного законодавства, зокрема наповнюються новим змістом підходи до практичної екологізації аграрного виробництва. Так, Н. Кравець визначає принцип екологізації аграрного виробництва як спеціальний, галузевий принцип аграрного права, що являє собою керівне

положення-вимогу аграрного законодавства стосовно нормативного закріплення і практичної реалізації екологічних імперативів усіма суб'єктами сільськогосподарської виробничої діяльності з метою захисту навколишнього природного середовища, зберігання стійкої рівноваги екосистем тощо [6, с. 129].

Водночас ідеться про необхідність переходу на новий рівень аграрної політики держави, розробки інноваційних механізмів виконання соціально-економічних завдань на основі екологічних пріоритетів. Методологія таких механізмів повинна бути достатньо різноспрямованою, що даватиме змогу в конкретних ситуаціях приймати вірні рішення щодо аграрного розвитку. Так, Ю. Рощина пропонує склад інноваційного, організаційного та економічного механізмів в аграрному природокористуванні, який є частиною загальної системи управління економікою України [7, с. 344]. В. Бабаєв та ін. розглядають агроекологічне виробництво як інноваційний напрям розвитку аграрних підприємств, що дасть змогу наповнити внутрішній ринок України якісними та безпечними продуктами харчування та розширити зовнішні ринки сільськогосподарської продукції, продукції переробної та харчової промисловості тощо [8, с. 119]. Значну увагу питанням екологізації аграрного виробництва та відповідним шляхам забезпечення приділяє О. Ходаківська [9].

Наша пропозиція щодо вдосконалення аграрної політики базується на формуванні механізмів взаємовідповідальності держави та вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції, прийнятті узгоджених економічних та екологічних рішень у процесі аграрного господарювання, за яких економічні наслідки будуть приймати форму «екологічних позитивів» й проявляти себе через підвищення економічної ефективності діяльності аграрних формувань у контексті сталого екологічного розвитку, збалансованого відтворення агроекологічних циклів, удосконалення підприємницької ініціативи, зокрема у формі обов'язкової організаційної, технічної, технологічної відповідності виробництва сільськогосподарської продукції сучасним екологічним нормам та принципам.

Для прикладу, сьогодні Україна займає провідне місце на європейському та світовому ринках рослинних олій (соняшникової). Водночас вітчизняними товаровиробниками в окремих випадках порушуються норми агроекологічних процесів щодо вирощування такої високоенергетичної культури, як соняшник. Ідеться про суттєве екологічне навантаження на ґрунти, оскільки рослини в процесі вегетації виносять значну кількість елементів мінерального живлення, відповідно, аграрні господарства повинні належним чином дотримуватись агротехнічних правил сівозмін щодо вирощування такої культури, проводити додаткові прийоми для відновлення земель. Тому важливими у розглянутому контексті для України є продумані підходи й державне регулювання щодо вирощування енергетичних рослин, що негативно впливають на стан окремих агро-екосистем та довкілля в цілому.

Одним з аспектів практичного забезпечення екологічно збалансованого аграрного господарювання в Україні, на нашу думку, є створення єдиних методичних центрів для фермерських господарств, де аграрії зможуть отримувати консультації від фахівців-теоретиків: юристів у галузі аграрного права, землевпорядників, агрономів, агрохіміків, фізіологів рослин та тварин, селекціонерів, агротехніків тощо з окремих проблемних питань, що стосуються різних аспектів системи сільського господарства, зокрема екологічного спрямування. Дієвість таких центрів буде можливою лише за умови державної підтримки (зокрема, із точки зору фінансового врегулювання).

Існує можливість створення та функціонування їх на базі вищих навчальних закладів відповідного профілю, академічних науково-дослідних інститутів, працівники яких будуть обґрунтовувати перспективи розвитку окремих аграрних господарств (за їхніми запитами) на основі екологічно орієнтованих процедур.

Потенційні можливості вдосконалення ситуації в аграрному секторі України слід також реалізувати на основі прийняття конкретних екологічних рішень на рівні окремих аграрних угруповань, ефективність яких буде корелювати із виробничими потужностями відповідних підприємств та їх мобільністю. Провідним завданням, на нашу думку, є цілеспрямовані дії, які водночас дадуть змогу оптимізувати виробничі та підприємницькі потужності (за кількісними й якісними показниками), за ринкової потреби перепрофілювати аграрне виробництво, впроваджувати нові види сільськогосподарської сировини та готової продукції, екологічно орієнтувати аграрні цикли, зокрема вирощувати органічну продукцію, орієнтуючи її торговельну реалізацію на конкретні ринкові сегменти тощо.

Нагальним до розвитку вітчизняного аграрного господарювання є диверсифікація підприємницької діяльності, започаткування або підтримання окремих ринкових ініціатив, для прикладу, ідеться про можливості «ексклюзивного» виробництва окремих видів продукції: сироваріння та виготовлення інших молочних продуктів за старими українськими рецептурами, вирощування екологічно чистої рослинної продукції, це може бути нетрадиційна олійна сировина на основі волоських горіхів, маку, обліпихи, гарбузового насіння та інших видів культур. Важливим при цьому є ринкова реалізація зазначеної продукції, що має поки певні складнощі. Разом із тим це буде можливим, як підтверджує практика європейського аграрного господарювання, на основі державної підтримки таких фермерських господарств у формі цільового кредитування, разових виплат та інших видів фінансової допомоги фермерам, лізингу тощо. Так, сьогодні в окремих європейських країнах – Нідерландах, Норвегії, Швейцарії та інших – є цільові державні програми підтримки утримання поголів'я великої рогатої худоби місцевої селекції не тільки як складової частини молочної галузі, але й як елементу вияву національного надбання, зокрема у формі «туристичної картинки» їх випасу та елементу розвитку туризму як достатньо прибуткової діяльності.

Відповідно до розглянутого значні перспективи має розвиток сільського зеленого туризму, який уже активно впроваджується на окремих територіях, це переважно західні регіони України: Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області. Крім того, із метою посилення підприємницької ініціативи та водночас екологічного, патріотичного й національного виховання доцільно створювати в сільській місцевості центри відродження сільської української культури (це можуть бути невеликі музеї, виставки-продажі старожитностей, багатоманітні культурні заходи тощо) в її етнічному та територіальному різноманітті тощо. Зазначене дасть змогу виконувати цільові державні програми сталого розвитку сільських територій, започатковувати нові підходи до існуючих соціально-економічних та екологічних завдань.

Висновки. Подальші перспективи аграрного розвитку України на засадах екологізації залежатимуть від збалансування інтересів усіх зацікавлених сторін: суспільства в цілому, держави через відповідні інститути, механізми державного регулювання та аграрної політики, аграрних господарюючих суб'єктів як конкретних носіїв впровадження прогресивних та економічно ефективних екологічних рішень. Водночас важливе значення

матиме поєднання різноспрямованих екологічних мотивацій: об'єктивних, у формі обов'язкових екологічних вимог, нормативів, стандартів, технічних регламентів тощо, суб'єктивних як добровільних підприємницьких ініціатив екологічного спрямування, що можуть виявлятися не лише в інноваційних формах аграрного господарювання, але й інших видах діяльності (зеленого туризму, культурно-історичного й етнічного піднесення сільських територій) в єдину систему екологічних доміант розвитку аграрного сектора національної економіки.

Література:

1. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.
2. Лопатинський Ю.М. Складові забезпечення сталого розвитку агроєкосистем / Ю.М. Лопатинський, Т.Л. Шкабара // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 63–68.
3. Рогач С.М. Інституціональні доміанти екологізації аграрного природокористування / С.М. Рогач // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент і бізнес». – 2013. – Вип. 181(6). – С. 194–201.
4. Таратура Р. Зменшення впливу аграрного сектору на довкілля за допомогою фінансових інститутів / Р. Таратура // Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК. – 2013. – № 20(1). – С. 471–479.
5. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: [монографія] / За ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
6. Кравець Н.В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права / Н.В. Кравець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – № 6–1. – Т. 2. – С. 127–130.
7. Рощина Ю. Моделювання інноваційного організаційно-економічного механізму в аграрному природокористуванні / Ю. Рощина // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1(8). – С. 344–351.
8. Бабаєв В.Ю. Агроєкологічне виробництво як інноваційний напрям розвитку аграрних підприємств / В.Ю. Бабаєв, І.О. Бабаєва // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 166–119.
9. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: [монографія] / О.В. Ходаківська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 350 с.

Меглей В.И. Современные экологические мотивации к развитию системы отечественного аграрного хозяйствования

Аннотация. В статье рассмотрены экологические предпосылки аграрного природопользования, выде-

лены негативные экологические процессы, сопровождающие развитие отечественной системы аграрного хозяйства. Предложены эффективные экологические мотивации к экономической трансформации аграрного сектора на основе принципов необходимости, целесообразности, результативности и их методического внедрения в форме государственного регулирования и саморегулирования на уровне отдельных аграрных субъектов. Определены отдельные составляющие обновления аграрной политики государства, в частности относительно практического обеспечения экологически сбалансированного аграрного хозяйствования в Украине, формирования механизмов взаимной ответственности государства и отечественных товаропроизводителей, принятия согласованных экономических и экологических решений.

Ключевые слова: агроэкологические процессы, экологизация деятельности, экологические доминанты, аграрная политика, аграрный сектор, аграрное предпринимательство.

Megley V.I. Modern ecological motivations to the development of domestic agricultural management system

Summary. The environmental preconditions of the use of agrarian natural resources are examined in the article; negative ecological processes that accompany the development of the national system of agricultural management are grounded. Effective environmental motivations for economic transformation of the agricultural sector based on principles of necessity, appropriateness, effectiveness and their methodical implementation in the form of state regulation and self-regulation at the level of agricultural units are proposed. Some components of upgrading of agricultural governmental policy, in particular concerning the practical providing of environmentally balanced agricultural management in Ukraine, the formation of mechanisms of mutual responsibility of state and national producers, the making of concerted economic and environmental decisions are defined.

Keywords: agroecological processes, greening of activities, environmental dominants, agricultural policy, agricultural sector, agricultural entrepreneurship.